

ФІЛАЛОГІЯ

УДК 801.3.26

В.Я. Барысенка

ПАРАЎНАННЕ І МЕТАФАРА ЯК МОЎНА-ВЫЯЎЛЕНЧЫЯ СРОДКІ
Ў ПАЭЗІІ ВАСІЛЯ ВІТКІ

Як толькі маленькі чалавек пачынае разумець тое, што вакол яго, адразу ж, каб лепш запомніць, ён пачынае параўноўваць навакольны сусвет з тым, што ўжо добра ведае. І мы, дарослыя, праз усё жыццё нясем гэту здольнасць параўноўваць, супастаўляць адну з'яву, прадмет або жывую істоту другой. Так у мову і ў літаратуру трапіла параўнанне ў даўнія часы.

Параўнанне – гэта супастаўленне з'яў і прадметаў па якіх-небудзь агульных рысах: «Ідзе, быццам пава плыве», «пачарнеў, як асенняя ноч». Параўнанні ўтвараюцца пры дапамозе слоў як, быццам, нібы, бы, нагадвае, напамінае, а таксама пры дапамозе творнага склону («белы хорам стаяў недаступнай сцяной»). У беларускай літаратуры вядома нямала пісьменнікаў, якія выкарыстоўвалі ў сваёй дзейнасці гэты сродак вельмі ўдала, надаючы творам непаўторны моўны каларыт. Да такіх творцаў можна аднесці таленавітага беларускага паэта Васіля Вітку. Яго творчасць вызначаецца шырокім дыяпазінам – ад казак, лічылак, загадак, пацешак для дзяцей да вершаў і паэм для дарослых.

Паэт сам добра ведаў і заўжды карыстаўся роднай мовай, а таму адзначаў: «Нішто гэтак, як форма верша, яго рытм, сугучча слоў, не спрыяе добратворнаму ўплыву на выхаванне чуйнасці да мовы, да правільнага вымаўлення... Слова не можа маўчаць. Не толькі сказанае, вымаўленае, але і напісанае – мы яго перш за ўсё чуем жывое, яно гаворыць з намi. Гучанне слова – гэта яго жыццё, яго дыханне». [6, с. 18].

У пацвярджэнне сказанага прыгадаем урывак з верша «Не ведаючы стомы і ўвароды...»:

Не ведаючы стомы і ўвароды,
Лагоднаю, цярпліваю была
І паслухмяна валакла
Нас на гарбу сваім прырода,
Пакуль не зазлавалі ёдакі:
– Гультайка! Мы твой нораў перайначым!
І сталі штурхаць пад бакі,
І надганяць старую клячу [5, с. 17].

Параўноўваючы прыроду спачатку з лагоднай, цярплівай і паслухмянай жывёлай, а потым са старой клячай, Вітка з першых радкоў хоча прыцягнуць увагу чытача да праблем навакольнага асяроддзя, каб чалавек часцей азіраўся і не забываў за штодзённымі клопатамі галоўнае – прыроду, якой ён, гэты чалавек, сваімі неразумнымі дзеяннямі прыносіць вялікі ўрон.

Паэт тонка адчувае прыроду і таму часта ажыўляе і надзяляе чалавечымі рысамі зямлю, звон, гром, маланку, свет: *Над Случчынай салодкі звон, як рой наўкола маткі* [5, с. 33]; *Так не справіўся гром бы і маланка – наўрад, як гуманная бомба, міласэрны снарад* [5, с. 41]; *Свет сыходзіцца кліна, ледзьве-ледзьве жывы, так імчыцца імкліва, як на злом галавы* [5, с. 41]. Як бачна, Вітка падабраў ёмістыя параўнанні, што дакладна і натуральна даносзяць да чытача настрой і перажыванні аўтара. У той жа час ён выкарыстоўвае параўнанні і параўнальныя звароты асцярожна, у выпадках, калі трэба больш канкрэтна, наглядна, вобразна паказаць прадмет, з'яву, дзеянне, раскрыць думку, пачуццё. Таму аўтарам знаходзяцца такія сродкі, якія звычайна нясуць вялікую эмацыянальную і экспрэсіўную нагрузку. *Вось некаторыя з найбольш удалых віткавых параўнальных канструкцый: Пачнецца абложная восень, асыплюцца жалуды. Мала ўжо засталася – і жалуды, як гады* [5, с. 52]; *Ёсць абавязак – вартуй будучыню ў калысцы, як дарагое дзіця, не дзеля ўласнай карысці – для перамогі жыцця* [5, с. 31]; *На ўсю вуліцу палае цвет на падаконніку – завушніцамі хістае, свеціцца, як сонейка* [5, с. 55].

Самабытнасць народнай мовы перанёс В.Вітка ў свае творы, у багатай скарбніцы роднага слоўніка адшукаў тыя важкія выражальныя сродкі, што так дакладна, трапна і вобразна раскрылі глыбокі змест яго паэзіі. Таму і вершы яго маленькія па памеру, але такія багатыя і

влякія па зместу. Напрыклад: *Першы лісток на дрэве вылузаўся з пялёнак, першы падбел на прыгрэве падняў свой сцяжок зялёны. Першы агеньчык жоўты сонца ў далонях загушчала. Вяна мая, няўжо ты вярнулася разам з птушкамі?* [2, с.64].

Як сведчаць прыведзеныя радкі, і метафарай В.Вітка карыстаўся ўдала. Гэты вобразны сродак нагадвае ў яго параўнанне, але калі параўнанне мае два члены (тое, што параўноўваецца, і тое, з чым параўноўваецца), то метафара – толькі адзін (тое, з чым параўноўваецца). Асабліва часта паэт, не парушаючы літаратурную традыцыю, ужывае простую метафару. Так, пераносны сэнс у яго набывае назоўнік *хваля ў спалучэнні са словамі гнеў, жытні, жыццё*, туга: *Змыецца навечна хвалямі жыцця* [3, с. 11]; *Адзвінела песня ў жытніх хвалях* [3, с.13]; *І хвалі гневу білі ў берагі* [3, с. 32]; *І хвалямі тугі мне ў сэрца б'ецца* [3, с. 45]; а назоўнік *бераг*, забяспечаны ўдакладняльнымі лексемамі час і *ічасце*: *А над берагам ічасця загарыцца маяк* [3, с. 17]; *А бераг часу рвалі хвалі* [3, с.28]; або назоўнік *душа* ва ўзаемадзейні са словамі *мая душа*, *бедная*, *светлая*, *дабрадзейная*: *Расталася душа мая з маёю лепшай кнігаю* [5, с. 39]; *І з'ядналіся адным даверам – цемра са святлом, з душой душа* [5, с. 49]; *А бедная мая душа ўсё яшчэ цябе кахала* [5, с.57]; *Сад варухнуўся, прачнуўся, ажыў, светлай душою наскрозь заіскрыўся* [5, с.60]; *Добрадзейная душа сыпле вобмежку з каўша* [5, с.82]; або назоўнік *ліст* забяспечаны словамі *браніраваны*, *фігавы*, *верасовы*, *памяць*, *апалы*: *Схаваўшы лоб за браніраваны ліст, сумленне – за фігавы лісцік* [5, с. 13]; *Плыві і ты за небасхіл, лісток мой верасовы* [5, с.9]; *Ліст памяці, апалы ліст, развітваючыся з табою, апошні стаўлю абеліск я на пакутным полі бою* [5, с. 47]. Уступаючы ва ўзаемадзейні з іншымі лексічнымі сродкамі, гэтыя спалучэнні надаюць паэтычнай мове кампактнасць і вобразнасць.

Гэтак жа натуральна ў моўную канву віткавай пазіі ўліваецца разгорнутая метафара: *Плыў карабель на курсу сэрца* [3, с. 28]; *Яшчэ ўспамінамі віецца цёплы дым* [3, с. 29]; *І ляжа радок твой у вершы не ўспаміна, а цёплай, трывалай цаглянай* [3, с. 70]; *Тонкай ніткай ільняной звініць марозны вечар* [3, с.78]; *І цэлы свет зноў насцежэ* [5, с.18]; *Бясконцыя вёсны ідуць па зямлі* [5, с.19].

Адметнай рысай віткаўскіх вершаў з'яўляецца алегарычнасць, багаты падтэкст, чым і тлумачыцца частае ўжыванне слоў з пераносным значэннем. Змястоўныя, разнастайныя асацыяцыямі метафары, падабраныя Віткам, узмацняюць успрыманне самабытнасці, змястоўнасці, паэтычнасці народнай мовы, якую так далікатна перанёс у свае вершы і паэмы паэт. Чытаеш яго радкі, і, здаецца, пачынаецца адна з народных казак або песень: *Не вытрывала змянення, загаварыла каменне* [5,с.3]; *Шуціць пераможнае жыта* [5, с.3]; *І ночы ікарлупіну крамае на шматкі, не знаючы спачыну бяссонья вякі* [5,с.21]; *Найлепі вартуе час гарласты бабін певень* [5, с.21]; *Не густа яны падняліся – усходы маіх радкоў* [5, с. 30]; *Пагасне зялёны агеньчык ядоўчу і нават галінкай не варухне* [5, с.32]; *Пакуль з глыбінь жывога дна б'юць слязіны крыніцы* [5, с.34].

Вобразная палітра ў творчасці Віткі шматфарбная, змястоўная. Мы сустракаемся з самымі разнастайнымі вобразамі – гэта: вялікая маці, наравістая Свіслач-рака, непаслушны дожджык: *На заклік сіроцага сэрца ўстала вялікая маці; устала з руінаў, з бясмерця* [3, с.13]; *А наравістая Свіслач-рака, няўрыслівая на дзіва, каб берагі адшукаць, штовесну паводкай гразіла* [3, с.31]; *Ой, наробиш ты бяды, непаслушны дожджык* [3, с.39].

Гэта так званыя моўныя (інакш: сухія, мёртвыя, сцёртыя, акамянелыя) метафары з прамымі, хоць і ўтворанымі на аснове пераносу значэннямі назваў прадметаў, з'яў, прымет, дзеянняў.

Амаль у кожным вершы, паэме, казцы прысутнічае свой адметны і непаўторны вобраз, які дапамагае нам вылучыць і асэнсаваць галоўную задуму твора, сутнасць яго зместу. І ў гэтым асэнсаванні вялікую ролю адыгрываюць метафары, бо пры іх дапамозе аўтар падае нам сваё бачанне рэчаіснасці, а наша мэта – успрыняць аўтарскую задуму і на аснове гэтага стварыць уласны свет думак, эмоцый, перажыванняў. І калі гэта ўдаецца, то можна з поўным правам сказаць, што мастак дасягнуў сваёй галоўнай мэты: *захапіць чытачоў, заставіць іх задумацца, паразважаць, далучыцца да свету пазіі, арганічна зліцца з ёй і адчуць усю асалоду і характар мастацкага слова.*

Прыгадаем нізку вершаў В.Віткі, прысвечаных вайне. З цягам часу ўсё забываецца, але памяць людская павінна помніць: *Вышыні святла – святыні, Саласпілсы, Хатыні, вы ўжо не толькі ўспаміны, што душы людскія кроць, а памяць, прысяга і споведзь, запісаныя навечна* [2, с. 3]; *Дарэмна кажучы, што слядоў вада не зберагае, а памяць столькі ўжо гадоў ідзе, ідзе кругамі* [2, с.8]; *Мінула столькі ўжо гадоў, а рэха не змаўкае. Да безыменных тых магіл плывуць вянкi і словы...* [2, с.9]; *Ліст памяці, апалы ліст, развітваючыся з табою, апошні стаўлю абеліск*

я на пакутным полі бою [2, с.47]; *І далёка відзён Паўльш: вартавы жыцця, ты ў вочы нам глядзіш* [2, с.12].

Аўтар стварыў такія метафарычныя адзінкі тэксту, якія адразу ж раскрываюць сутнасць падзей: гэта ўспаміны, памяць і споведзь, накіраваныя да безыменных магіл, за якімі стаіць зверства ворагаў. Вельмі ўдала падабраны метафары і для таго, як паказаць далейшае жыццё роднага краю: *Мінаюць гады, не мінаецца мара, заветная думкай жыць. А нашы неспакойны, крылаты наш парус нястомна, упарта плыве* [3, с.53]; *А вёсны, а вёсны палаюць да неба ўсё тымі ж кастрамі* [3, с.52]; *Нават сонца маладзей глянула з блакіту. Гэта будучыні дзень выйшаў на арбіту* [3, с.36]; *Выйдзі, на прасторы паглядзі: вольна дыхае зямля грудзьмі* [3, с.32].

Літаратура

1. На высокай хвалі: Літ.-крытычныя арт. / Пад рэд. Д.Бугаёва. – Мн.: Нар. асвета, 1973.
2. Вітка В. Вершы. – Мн.: Беларусь, 1968.
3. Вітка В. Мінскія балады. – Мн.: Юнацтва, 1982.
4. Вітка В. Вяршыні святла. – Мн.: Маст. літ., 1977.
5. Вітка В. Выбраныя творы: У 2 т. – Мн.: Маст. літ., - 1973. - Т. 1-2.
6. Вітка В. Дом, дзе жывуць словы. – Мн.: Маст. літ., 1995.

Summary

In the article image-bearing expression means are analysed on the material of V. Vitka's poetry. In particular it deals with similes and metaphors created in his verses, their peculiarities and figurativeness. Even ther limited material proved under analysis the importance of such stylistic means as simile and metaphor in creating poetic images.